

(http://www.ellenfeny.hu/archivum/1999/4/vagyok-aki-vagyok-az-vagyok-aki-itt-all-szemben*-artus-goda-gabor)

„Vagyok, aki vagyok. Az vagyok, aki itt áll szemben.”*

Noé trilógia - Artus Színház

Kaposi Viktória

Kaposi Viktória esszéje

Amikor életemben először eljutottam Párizsba, napokat töltöttem el a nagy múzeumokban. Szinte kötelességszerűen véstem vizuális memóriámba kedvenc és újonnan fölfedezett képzőművészeim alkotásainak látványát; azt gondoltam, most egy jó időre be kell spejzolnom, ki tudja, mikor jutok el ide újra. Órákat töltöttem el az ecsetkezelés lendületének, az anyaghasználat és a színárnyalatok titkának fűrkészésével, festőiskolák, kis- és nagymesterek beazonosításának játékával, vázlatokat készítettem, a szobrokat titokban megérintettem, pózaikba olykor-olykor beálltam; s a nagy erőlködésben váratlanul elkezdtem látni... Mint Kuroszava filmjében, Van Gogh szekere egyszer csak „lejött a vásznról”. Akkor hasított belém a felismerés: mindenhez idő kell, sok idő. És mindent sokat és sokféleképp kell nézni - és csinálni -, különben meglehet, titkok mellett megyek el.

A Noé trilógiát eddig négyszer láttam. Nem állítom, hogy megfejtettem titkát, de mindannyiszor kicsit mást és másképp éreztem és értettem meg belőle s magamból, mint korábban.

Vendégségben

Ha az egész előadásból csupán annyi maradt volna meg bennem, hogy „vendégségben jártam”, ahol emberekkel találkoztam - talán már az sem volna kevés. A vendégség tényét az ingyenes - és bármikor újra ismételhető - belépés és számos más gesztus is jelzi. Az apró figyelmességek s az előadás egész szellemisége azt tükrözi: a vendéglátó alkotók számára fontosak vagyunk. Kíváncsiak ránk. Személyes törődésüket a szünetben is élvezhetjük. Ott van közöttünk a kifinomult mozgású és intellektusú Goda Gábor s egész társulata: a két legfiatalabb tehetség, a tündöklő szépségű Nagy Andrea s az érett nőiséget már magában hordozó Gold Bea; az átütő egyéniségű Asszony, Mándy Ildikó, s Béla... Pintér Béla, az enfant terrible... Az összegyűlt „társaság” tagjai finom szendvics és egy pohárka bor mellett pár baráti szót is válthatnak egymással... Jól érezhetik magukat. Vagy mégsem?

„Élő torzó vagyok!” (Antonin Artaud)

A nyitó felvonásban a táncosok barokkosan csicsás-fodros ruhákban, aranyosan fénylő arccal és rizsposor parókával a fejükön szerepelnek: csipőjükre egy lábú szék van erősítve - ha nem játszanak éppen, akkor székeikre támaszkodva az oldalvonalon várakoznak jelenésükre. Kulisszák nincsenek. A túloldalon - hasonló ülőalkalmatossággal felszerelve, ám minden barokkos külsőséget nélkülözve - Goda Gábor kis karmesterpalcájával koordinálja a játékot. Mi nézők magasan emelkedő fapadokon, az előadói térhez képest frontálisan helyezkedünk el. A háttérben Stollár Xénia zenekara - klarinét, fagott, viola da gamba, hegedű, ütőhangszerek felállásban - a táncosokéhoz hasonló maskarában, élőben szolgáltatja a muzsikát. A zenekar fölötti vásznon fel-felvillanó képek részben a jelenlévő nézőkről a belépéskor készült videoportrékat és neveiket, valamint ezek komputeranimációs változatait, részben az előadás ideje alatt közreműködő képzőművészt mutatják munka közben. Minden alkalommal más meghívott művész készíti el saját üvegfestményét („portróját”) az előadásról. A létrejövő művek díszletévé, részévé válnak a színházi térben létrejövő, folyamatosan gazdagodó kiállításnak. A festőpultnál éppen soros képzőművészre más fontos feladat is hárul. Goda Gábor az előadás kezdetén ugyanis az egyes tételek címeit - egy kivételével - a festőművész rendelkezésére bocsátja, aki aztán saját vérmérséklete szerint választ ki belőle egyet-egyet, meghatározva ezzel az aznapi előadás dramaturgiáját. Csak az utolsó akció kötött, melynek címe: Egy divatbemutató vége. Az egyes részek - Tükörarc, Szavak, A magány háromszoros bizonyítéka, A vámon, A nő,

Karmesterek a szélben, A három szépség - a csillogó felszín és a mögötte feszülő szorongató valóság ellentétét ábrázolják.

Minden vendéglátói kedveskedés és izgalmas alkotói szándék dacára az első élményem nem volt éppen kellemesnek nevezhető, sőt, inkább felkavarónak mondanám. Nem az a kellemetlen, ahogy a bejáratnál a házigazda, Goda Gábor, mielőtt továbbengedné vendégeit, kedvesen kéri közreműködésünket - hogy nevünket magnón, arcképünket videón rögzíthessék, s ezeket a felvételeket az aznap megvalósuló produkcióban felhasználhassák -, hanem a leleplezés pillanata. Nevemet meglátni a képernyőn és hangomat meghallani a magnóról visszajátszva, még csak hagyján. De arcomat, sőt, arczúzódásaimat közönség elé tárni mintegy három másodpercen keresztül, 3X3 méteres nagyításban, mindenfajta szépítés nélkül, úgy, ahogy van, (ahogy én magamat sosem láthatom, ahogy mások látnak engem, azaz, a magam teljes valóságában), túlélni, hogy ebben az egyedülálló és intim pillanatban nézőtársaim is jelen vannak, netán elviselni hangos reagálásukat - akár feszült csend, halk morajlás vagy hangos kuncogás legyen is az -, mindenképpen egyedülálló, olykor fájdalmas élményt jelent. Ezeket a nehéz pillanatokat Stollár Xénia líraian empátiás, szinte vigasztalóan simulékony zenéje segíti átvészelni. Mert az igazságot sosem könnyű elviselni. Számomra például egy olyan felismerés adódott, amivel ilyen kegyetlenül és objektíven, a maga érzéki valóságában még sosem kényszerültem szembesülni. Aznap este fájó szívvel kellett újra tudatosítanom magamban: lelki karbantartás ide vagy oda, még mindig szorongok a nyilvánosság előtt. Elég, ha csak pár másodpercre is esik rám a figyelem - nekem szegeznek mondjuk egy kamerát -, és szinte reflexszerűen erőltetem magamra a bájmosolyt, épp úgy, mint hajdanán, a családi fotózások alkalmával, nehogy valakinek terhére legyek bármivel is, kiváltképp azzal, hogy nincsen éppen kicsattanóan rózsás hangulatom... Hátborzongató élmény volt e maszkszerű vicsszó koncepciózus megfogalmazását látni a Három szépség című jelenetben...

Artaud jutott eszembe, a század egyik zseniális színházi fenegyereke. Meglehet, valami ilyesfajta élményre gondolt, amikor a kegyetlen színházról beszélt: „Nem a nézők gondolataihoz vagy értelméhez, nem az érzékeikhez, hanem teljes létükhöz szólunk... A néző, aki eljön hozzánk, tudja, hogy valóságos műtétnek veti alá magát, s ebben a műtétben korántsem csak a gondolkodása, hanem az érzékei és a teste is a tét. És attól fogva úgy jár majd a színházba, ahogy a fogászhoz vagy a sebészhez szokás... tudván persze, hogy nem fog belehalni, de azt is, hogy nem akármire adja a fejét, s nem úgy fog kilépni, ahogy belépett. A néző és a színész teljes egyenlőségét kívánjuk, a közönség integráns része lesz kísérletünknek...” Becsületesen legyen mondva, a fájó szembesülés nem szegte kedvemet. A későbbi előadásokon egyre ügyesebben álltam már a filmezés próbáját, ügyelve arra, hogy megpróbáljak „természetes” lenni; legutóbb pedig már ahhoz is kedvet kaptam, hogy szabadon kísérletezzek, ha legközelebb Artuséknál járok; hiszen itt valóban mindent szabad! Mándy Ildikó, aki a vendégek sorában utolsónak áll a kamera elé, profin adja önmagát: íme, ez vagyok én. A színházi gyakorlattal rendelkező vendégek egészen csalfinta pózokra is képesek. Egy alkalommal egy táncos barátom például bájosan hátat fordított, s úgy nézett vissza a lencsébe. Ha a példa ragadós, meglehet, hogy még néhány előadás (összesen százat terveznek, erre utal a címben szereplő „C”), s a végén tótágast áll, ad absurdum táncra perdül a kamerák előtt az egész vendégsereg. Hiszen mi lehet annál csodálatosabb, mint egy műalkotást az igazság feltárlásaként élni meg, melyben képmásaink és cselekedeteink mögül elővillanó egész habitusunkkal valóban mindnyájan hatást gyakorló szereplői, s mint ilyenek - bevonódásunk arányában - alakítói is vagyunk az előadásnak, egymásnak - végső soron a világnak, melybe kérdés nélkül belevettünk?

„Két dolog van, mely mindig megújuló s egyre fokozódó csodálattal és tisztelettel tölti el a lelket: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” (Kant)

Megsebezve és bekötözve - hiszen arcképeink „legszebb” részletei: íves szemöldökünk, magas homlokunk, karakteres orrunk, huncut mosolyunk stb. igenis részei lettek a vetítésvásznon utoljára megjelenő videomontázs-portrénak, mely rizsporos parókával bekereteztetett (bevégeztetett), s műalkotássá lényegült - vendéglátóink irányításával továbbindulhatunk (ön)felfedező utunkon. A zenekar mintegy betérel bennünket az előadás következő helyszínére, egy elsötétített tágas térbe. A kapunál elemlámpácskákat kapunk: bent mi magunk dönthetjük el, hova irányítjuk fénysugarát s vele figyelmünket. Eleinte csak betűket látunk körös-körül, s egymástól elszigetelt hangokat hallunk a magnóról: aaaaaa, éééééééééé, óóóó, eeeeeee - egy atomjaira esett világban ezúttal már nekünk kell önerőből megalkotnunk saját szavainkat és nevünket is, mellyel egyek vagyunk? Az Álnevek kapujának őre (Mándy Ildikó) kíméletlenül szegezi nekünk a kérdést: Mi a neved? Mi a neved? Mi a neved? Mi a neved? Mi a neved? Saját neveinket magnóról hallhatjuk vissza. A Vándor néhány kitérő válasz (Vándor, Csillagvándor), majd pár hangzatos álnév (Ozirisz, Orfeusz) után végre rálel a sajátjára: Béla. A közönség

soraiban nevetés. Pintér Béla. Elnémulunk. S a Vándor definiálja önmagát: Ember. Kedvesem. Kísfiam. Személtáda. Csillagom. Nem tudom.

A sötétben tétován tovább barangolva különös dolgok eshetnek meg velünk. Jómagam, mikor már negyedik alkalommal - s kissé lankadt figyelemmel - jártam be a számomra már ismerősnek vélt teret, egy filozófus barátomba botlottam, aki „kezdő vándorként” először bóklászott ebben a homályban. Gyermeki nyitottsága és lelkes felfedezni vágyása pillanatok alatt rám is átragadt, boldogan mosolyogtunk össze, bökdösődtünk, hogy újonnan tett felfedezéseinket megosszuk egymással. Dermedten tudatosítottam magamban a pillanat ritka ajándékát: a kanti kritikai filozófia sarkköve vált eleven valósággá ott és akkor a sötétben. Mert fizikailag kellett átélnem, hogy milyen nagyon nehéz, és mekkora (tudatos) erőfeszítést kíván („egy filozófusét!”), hogy képesek legyünk - akárhányszor is - elővarázsolni magunkból a gyermeki kíváncsiságot és bizalmat az Ismeretlen Valóság, Ismeretlen Önmagunk felé. Mert ki tagadná, hogy egyre ritkábban találkozunk, kiváltképp félúton, hogy dialógust (pár-beszédet) folytassunk az Ismeretlennel - egy emberrel, önmagunkkal, egy műalkotással, egy idegen kultúrával, Istennel -, egy Más Világgal? Vajon ki elől, mi elől menekülünk?

„Lépteid előtt tekintetteddel világíts, / hangoddal építs utat, / és szavaiddal kövezd ki azt” Ha van elég bátorságom, hogy komolyan vegyem Goda Gábor szavait, akkor a világgá kiáltott hit nyomában járó cselekvés erkölcsi terhét is el kell vállalnom. Mert mindez nem mást jelent, mint azt, hogy a teremtést önmagamon kell kezdenem, s a világban kell befejeznem. (Ahogy egy korábban elhangzó szöveg mondja: „A világ az én tükröképem. Amilyen vagyok, olyan a világ.”)

Az alászállás után a nézők - csakúgy, mint az előző rész végén - most is elnyerik jutalmukat. A sötétből kivezettetünk a fényre, és - kettős reflexióban sütkérezve - egy biztonságosabb környezetben, újrabízó gyermekekkel lényegülhetünk. Ha szerencsénk van, megtörténhet, hogy Pintér Béla egyszemélyes bábszínházából a bőgő marhák, a csillogó királyi palota és a szerencsét próbáló királyfiak „lejönnek közénk” a paraván mögül... Fénytől elszokott látásunk számára talán világosabban ragyog fel a mese mélyén rejlő igazság, mely szerint a királyságot elnyerni csak annak adatik meg, aki képes zárójelbe tenni minden korábbi tudását, s elég bátor, hogy rábízsa magát Sorsára, utat engedve életében a legtalányosabb dolgoknak is. A sötétséget legyőző s mindent betöltő világosság csak ekkor hozhat fényt és meleget, szeretetet és igazságot életünkbe.

„.....”***

Vendégeskedésünk legelején az alkotómunka kezdetét annak a tükör(kép)nek a drasztikus összetörése jelentette, amely eredetileg akadályként állt a festőművész és - szabadságát ténylegesen és szimbolikusan is hordozó - festőszerei közé. A műalkotásnak mint élő, állandóan fejlődő organikus szervezetnek s életünknek mint tudatosan létrehozott műalkotásnak a felfogását Goda Gábor többféle módon belekomponálta a produkcióba. Az egyelőre anyagi eszközök híján meghiúsulni látszó elképzelés is erre utal, mely szerint a Trilógia végső helyszíne egy sajátos, XX(I). századi Noé bárkája lenne, amelyre minden lényegeset átmenekíthetnénk a jövő évezredre. Ez az „ARTUSZÁLY” a Dunán kikötött, vízen lebegő alkotás - szobor és színház - volna, melynek minden négyzetcentimétere arra hivatott, hogy kortárs művészek továbbépítsék („szobrosítsák”), és újabb előadásokat, koncerteket, térkompozíciókat hozzanak létre rajta. A harmadik rész címe, a Mozdulatlan utazás talán ennek a leendő ARTUSZÁLYnak a lebegésére is utal. Az építkezés azonban az egyelőre szárazföldön horgonyzó színházban is megtörténik. Vendéglátó asztalaink mellől - minden előzetes figyelmeztetés és hívás nélkül, saját szabad akaratunkból - visszaszivároghatunk az előadás kiinduló helyszínére, ahol a táncosok már megkezdték az előadás utolsó felvonását. Hordozható ülőalkalmatosságainkon telepedhetünk le körben az előadótér mellett. A barokk hivalkodó ragyogása és az éjszaka birodalmának sejtelmesen csillogó ezüstjei után egy letisztult, puritán fekete-fehér világba csöppenünk, melyben úgy tűnik, szinte geometriai rend uralkodik. Ez a világ egyszerre rejtélyes, ünnepélyes - és mérhetetlenül intellektuális. Arcképeinket és neveinket már magunk mögött hagytuk. Létünk lényege teremtő cselekedeteinkben rejlik. A szavak végképp elveszítették jelentőségüket (a némán tatógó férfi szája előtt társa seprűcskével és lapáttal szorgoskodik), s a táncnak is valami nagyon redukált változatát láthatjuk. Szigorúan magunkra vagyunk utalva. Az egész technikai apparátus száműzetett, s az élőzene is, mely az előző két részt térben is végigkísérte, most kiszorul a vendégváró asztalokhoz, ahol Mándy Ildikó immár civilben dúdol andalító slágereket. Hangja hívogatón szűrődik az előadás terébe, melynek hűvös eleganciája mögött az allegorikus képekben azért ott bujkál a játék is. Ha valaki netán csalódottan feszengene az érzékeinknek ezúttal kevesebbet adó színházi térben nála kereshet vigasztalást. Persze, azért maradunk, ha zavartan nézegetünk is körbe: megérkeztünk volna? Ennyi? Ez itt a végállomás? Van itt feneketlen kút (talán a múltnak kútja), mérleg (talán az igazság, talán érzelmeink mérlege) s mindenütt kis fehér létrák (melyeket minden bizonytalansággal el is kell

hajítanunk, ha fölmásztunk rajtuk) Mindenesetre mindebből egy absztrakt világ épül, melyből végül maguk a táncosok is távoznak, s ránk bízják ezt a kiürült teret, kezdjünk vele, amit csak akarunk. Rajtunk múlik, milyen jelentést adunk a köveken kirajzolódó üzenetnek: „A torony leomlott, de a kövek épek...”

„A Lélek mindent megvizsgál, még az Isten mélységeit is.” 1Kor2:10

Az egész előadást átszövő legizgalmasabb és legprovokatívabb kérdést utoljára hagytam: hogyan kell értenünk a blaszfémikus szövegeket, többek között azt, amelyikben magát az isteni kijelentést plagizálja Goda Gábor: „Vagyok, aki vagyok”? A kérdés autentikus feloldása, azt gondolom, kizárólag az alkotó kezében van. De talán közelebb kerülhetünk világához, ha teszünk egy kis kitérőt.

Talán nem egészen véletlen, hogy Amerikában - ebben a par excellence elidegenedett kultúrában - ma már egy rajzfilmet sem lehet pszichoanalitikus műveltség nélkül elkészíteni. Bébiszitterként a közelmúltban volt alkalmam végignézni néhányat a legnépszerűbb mesefilmek közül. Kedvenceim közé tartozik Aladdin története, aki - kiválasztottként - egy barlang mélyébe ereszkedik alá, hogy megtalálja a mindenható dzsinnt rejtő csodalámpást. Analitikus olvasatban a sötét barlang saját lelkünk tudatalatti régióját jelenti, amely egyfelől tele van ismeretlen (azaz megnevezetlen, azonosítatlan, ezért riasztó és kontrollálhatatlan) érzésekkel, melyek „uralhatatlan” szenvedélyek (szenvetések) képében törnek be felnőtt létünkbe; másfelől ott rejtőzik ennek a homályos világnak egy elrejtett zugában a világosság szellemét rejtő csodalátos mécses is, melynek lakója csak arra vár, hogy gazdája végre rátaláljon, s parancsokkal halmozza el. A csodalámpást megtalálni nem éppen veszélytelen vállalkozás; az utat jól ismerő Vezető (varázsszőnyeg/pszichoterapeuta/Isten) segítségével a legkülönfélébb veszedelmek leselkedhetnek az alámerülőre.

Saját életünkben mindannyian mesebeli hősök vagyunk. Lehetőségünk van rá, hogy nyomába eredjünk, s némi szerencsével megtaláljuk a magunk szolgálatkész, mindenható Pártfogóját, bárhogyan nevezzük is: az Aladdin Jimmyjének; a freudi alapokon építkező tranzakcióanalitikus iskola terminológiájával Felnőttnek; a keresztény kultúrában ismerősebben csengő néven Spiritus Sanctusnak, Szentléleknek, más fordításban Szent Szellemnek, János evangéliuma szerint Pártfogónak, aki bennünk lakik... (Jn 14:16-26)

A Noé trilógiát az analitikusan (is) olvasható jelenetek kezdettől fogva keresztül-kasul behálózzák. Az előadás egyik legnyugtalanítóbb jelenete ebből a szempontból az a bizonyos pelenkás szülő (Pintér Béla átütő erejű alakításában), melyben a magány elviselhetetlen és kínzó teherként fogalmazódik meg; lássuk be végre, a csillogó vagy épp kopott felszín mögött mindnyájan pisis kisgyermek vagyunk, elhagyatottságunkban szeretetre áhítozunk, toporzékolunk és rágjuk az öklünket, és arra vágyunk, hogy körülöttünk forogjon az egész világ, vagy ha nem is az egész, de legalább egyvalakinek mi jelentsük a Mindenséget. Az ezzel párhuzamos jelenetben - Goda Gábor és Pintér Béla duójában - valamiféle torz (vagy inverz?) Atya-Fiú viszonyt láthatunk, melyben a fiú hiába próbálna meg ezúttal magányának teremtő szabadságát mint egyedi és megismételhetetlen lehetőséget kiaknázni, a gyermeki alkotói szándék alulmarad a szülő-gyermek viszony értetlen, kommunikációképtelen, fenyegető közegében. Ez a nyomasztó ellentét végül feloldódik, legalábbis időlegesen, Goda Gábor világában. A szabadság fehér madarát kabátja zsebéből elővarázsoló s létráin az eget ostromló ember némaságában ott vibrál a korábban szavakba tördelt, immár cselekvéssé igazult költészet: „Igen, azt hiszem, felnőttem... / és gyerek lehetek újra, / mert van aki vigyáz rám. / Én magam.” Ám tévedés ne essék, ez a felnőtt civilizált kiadásban ugyanaz a pelenkás szörnyű gyermek, aki a divatbemutató végén fodros csipkéitől megszabadulva hatalmas gólyaláb-mankóin előrejött, egészen közel hozzánk, s a Mindenhatót jelképező háromszög magasából ránk tekintve mondta szemünkbe az autonóm ember alázattal teljes nagymonológját: „Majd amikor meghalok, / a bennem lakó száműzött Isten elhagy, / hogy újra szemtől szembe állhassunk egymással, / mint régen a Kertben. /... és fájdalommal akkor én is azt kiáltom: Istenem, Istenem, miért hagytál el engem? És ez így van jól.”

* Goda Gábor - Az idézet a Csillagórlóban hangzik el, Az álnevek kapujánál mondja végül a vándor.

** Az olvasó által választott idézet beírandó

Noé trilógia

I. Portré C

II. Csillagórló

III. Mozdulatlan utazás

Artus Színház

Díszlet: Sebestyén Ferenc, Kocsis Gábor, Goda Gábor

Jelmez: Szűcs Edit

Zene: Stollár Xénia

Maszk: Bereczki Péter

Bábszínház: Keresztes Zsuzsa

Komputer programok: Langh Róbert, Nyitrai Orsolya

Hangmérnök: Horváth István

Fény: Kocsi Gábor

Fehér árnyék: Nádor Tibor

Munkatárs: Babai Zsolt, Lukács Rita, Nagy Géza, Oldal István, Sólyom Tamás

Írta és rendezte: Goda Gábor

Szereplők: Ernst Süss, Goda Gábor, Gold Bea, Mándy Ildikó, Nagy Andrea, Pintér Béla

Zenészek: Czibere József, Stollár Xénia, Somogyi Erzsébet, Winkler Orsolya, Rozmán Lajos